

Jono Balio „paskutiniai mohikanai“

Dalia CIDZIKAITĖ

Šį pavasarį folkloro mėgėjai buvo pradžiuginti neeiline dovana – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleista knyga su kompaktiniu disku *Lietuvių dainos Amerikoje, įrašytos Jono Balio (1949–1951) / Lithuanian Folksongs in America Recorded by Jonas Balys (1949-1951)* (sud. Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė), kurią sudaro iš žymaus lietuvių folkloristo JAV lietuvio Jono Balio kolekcijos atrinktos emigrantų dainos, pasakojančios apie atsisveikinimą su artimaisiais, kelionę per Atlantą, pirmuosius įspūdžius svetimame krašte, tėvynės ilgesį, bei įvairių kitų žanrų dainos: jaunimo, meilės, šeimos, vestuvinės, darbo, kalendorinės, baladės. Folklorinės muzikos melomanai kompaktinėje plokštelėje atrado 40 restauruotų garso įrašų. Knygoje, be įvadinio straipsnio lietuvių ir anglų kalbomis, taip pat pateikiamos dainų tekstų ir melodijų transkripcijos, dainininkų nuotraukos, Balio užrašai iš ekspedicijų.

Su knyga išleistoje kompaktinėje plokštelėje – 40 restauruotų garso įrašų.

Nenuilstantis lietuvių folkloro rinkėjas ir tyrinėtojas

Etnologas ir folkloristas Jonas Balys dar prieš pasitraukdamas į Vakarus 1944 metais užsirekomendavo kaip vienas žymiausių Lietuvos tautosakininkų. 1928 metais jis įstojo į Lietuvos universitetą studijuoti istorijos, etnologijos ir folkloro. Studijas tęsė Graco universitete. 1933 metais baigė Vienos universitetą, už mokslinį darbą „Der Schamanismus in Malakka und Indonesien“ gavo filosofijos daktaro laipsnį. Metus Balys stažavosi Suomijoje. Remdamasis suomių folkloristo Antti Aarnės pasakojamosios tautosakos klasifikavimo principais, susistemino per 3 000 pasakų. Tuo pat metu parengė lyginamąją tautosakos studiją „Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje“, kurią Vytauto Didžiojo universitete apgynė kaip habilitacinį darbą.

1934–1935 metais Balys dėstė VDU, buvo Etikos katedros vyresnysis asistentas. 1935–1944 metais tapo Lietuvių tautosakos archyvo vedėju, įkūrė ir redagavo tęstinį leidinį *Tautosakos darbai*, kuris leidžiamas ir šiandien. 1942–1943 metais dėstė Vilniaus universitete, dirbo Tautotyros katedros vedėju. Pasitraukęs į Vokietiją, Freiburge dirbo Vokiečių liaudies dainų archyve, 1946–1948 metais dėstė Pabaltijo universitete Hamburge. 1948 metais persikėlė į JAV, kur iki 1952

m. dirbo Indianos universitete Blumingtone, o 1952–1954 metais – Šiaurės Amerikos Arktikos instituto moksliniu bendradarbiu. Nuo 1956 iki 1981 metų lietuvis dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone.

Balys Lietuvą neramiais Antrojo pasaulinio karo metais paliko rankoje nešinas lagaminėliu, kuriame buvo šūsnis tautosakos tekstų. Vykstant bombardavimams, jis tą lagaminėlį nešdavosi su savimi į rūsį. Į Ameriką Balys su šeima atvyko žymaus amerikiečių mokslininko Stitho Thompsono kvietimu. Dirbdamas Indianos universitete, lietuvis 1949–1951 metus praleido folkloro ekspedicijose po lietuviškus Jungtinių Amerikos Valstijų telkinius Pensilvanijos valstijoje, kurių metu į magnetofono juostas įrašė apie 1 200 kūrinių. Pasak Balio archyvo tyrėjų, šie įrašai yra pirmieji, įrašyti magnetofonu.

Kelionių po Amerikos lietuvių telkinius metu buvo įrašytos lietuvių, emigravusių į JAV XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, atliekamos dainos, instrumentinė muzika, pasakos, sakmės ir kt. Pats Balys ekspedicijų metu sutiktus lietuvius vadino paskutiniais mohikanais. Baliui pradėjus dirbti Kongreso bibliotekoje, kolekcija pateko į JAV Kongreso bibliotekos Amerikos gyvojo folkloro centro Liaudies muzikos archyvą, kur ir šiandien yra saugoma. 2010 metų pradžioje Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas sulaukė ypatingos siuntos – Amerikoje gyvenusių lietuvių tautosakos, įrašytos Balio 1949–1951 metais, garso įrašų kopijų.

Balio pėdsakais

Kažin, ar Balio įrašai būtų pasiekę Lietuvą, jei ne lietuvių kilmės antropologė Vaiva Aglinskaitė (Aglinskas). Būtent jos iniciatyva ir raginimu Kongreso biblioteka 2010 metais išsiuntė garso įrašų kopijas į Lietuvą. Dokumentinę medžiagą Vaiva nukopijavo ir atvežė į Lietuvą pati. Balio pavardė ir jo darbai Aglinskaitei buvo žinomi seniai. Jos mama Elena Bradūnaitė-Aglinskienė prisiminė, kaip jos tėvelis kas savaitę iš bibliotekos parsinešdavo įvairių muzikos įrašų. Vieną kartą į namus atkeliavo Jono Balio išleista lietuviško folkloro plokštelė. Dukrai įrašas paliko neišdildomą įspūdį – anot jos, pasiklausiusi Balio įrašų, kurie skyrėsi nuo šeštadieninėje mokykloje mokomų lietuvių liaudies dainų, ji suprato esanti Amerikos, Amerikos lietuvių kultūros dalis.

Antropologijos studijas universitete pasirinkusi Elena Bradūnaitė vėliau pati leidosi Balio pėdsakais. Atsidūrusi tame pačiame Kongreso bibliotekos Folkloro

centre, kuriame dirbo ir žymusis tautosakininkas, ji vieną dieną su juo pasidalijo savo planais atlikti lauko tyrimus kadaise lietuvių gausiai gyventoje Pensilvanijos valstijoje. Nors Balys iš pradžių buvo nusiteikęs skeptiškai, jauna moteris, Kalifornijos universitete besiruošusi atlikti lauko tyrimus etnologijos magistro laipsniui gauti, 1972 metais ištaikė progą su žurnalistu Vladu Būtėnu ir fotografu Algimantu Keziu nukeliauti į Pensilvanijos angliakasių rajoną ir patyrinėti ten gyvenančių lietuvių gyvenimą. 1977 metais jų išleistoje knygoje *Pensilvanijos angliakasių Lietuva* rasime aprašytą ir nufotografuotą ten gyvenusių lietuvių buitį, jų pastatytas bažnyčias, mokyklas, kapines, įsteigtus klubus, organizacijas.

Gyvenimo ratas apsisuko dar kartą – praėjus kuriam laikui, Vaiva Aglinskaitė, baiginėdama antropologijos studijas universitete, nusekė savo mamos ir Balio pėdsakais – stažavosi tame pačiame Vašingtono Kongreso bibliotekos Folkloro centre, kur turėjo progą susipažinti ir su lietuvio surinkta XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje į Ameriką atvykusių lietuvių emigrantų tautosaka.

Balio medžiaga atkeliavo dukart

Pasak knygos sudarytojų, LLTI darbuotojų dr. Austės Nakienės ir dr. Rūtos Žarskienės, Balio medžiaga Lietuvą pasiekė dukart. Antrąkart ji atkeliavo iš Putname įsikūrusio Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA). Archyvo vadovai nusprendė LLTI padovanoti visą tautosakininko archyvą. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vykusio leidinio pristatymo metu dr. Nakienė ir dr. Žarskienė pabrėžė, jog ekspedicijose Balys įrašė ne tiek jau ir daug emigrantų dainų. Užtat jam pavyko užrašyti nemažai tradicinių senovinių lietuvių liaudies dainų: šeimos, karo, meilės, baladžių ir kt. Dr. Nakienės teigimu, įrašai rodo, kad žmonės, Amerikoje pragyvenę daugiau nei 50 metų, širdyje išliko lietuviais ir dargi išsaugojo regioninius bruožus, ne vienu atveju – net išlaikė tarmę. Ypatingu grožiu ir senoviškumu pasižymi dzūkiškos dainos, kurias pirmoji JAV lietuvių emigrantų banga išsaugojo atlikdama jas archajiškais balsais. Sudarytojos pastebėjo, jog klausantis šių dainų įrašų, galima išgirsti net ir heterofoniją.

Nostalgijos persunktos dainos

Įvadiniame straipsnyje knygos autorės rašo, jog pirmosios emigrantų bangos lietuviai, užaugę kaimuose, sunkiai prisitaikydavo prie svetimos miestietiškos aplinkos, savo mintimis ir dainomis nuolat grįždavo į tėviškę. Todėl emigrantų dainose dažniausiai reiškiamas tėvynės ilgesys, tik kai kuriose galima išgirsti

ironijos, savikritikos, didaktinių pamokymų, pavyzdžiui, kaip nepamiršti gimtosios kalbos, nenutautėti. „Emigrantų dainos įdomios, – renginio metu sakė leidinio sudarytojos, – jose mes ieškome informacijos, kaip jie jautėsi emigracijoje, ką pastebėjo ten gyvendami. Tačiau lietuvių dainos nėra kelionių aprašymai, jos nėra vaizdingos. Jose užfiksuotas bendras svetimos šalies įspūdis, pavyzdžiui, „Niujorko miesto baisus didumas“, „fabrikų dūmų baisus kartumas“.“

Dainos labai nostalgiškos, išduodančios emigrantų jaustą gimtojo krašto ilgesį. Kai kurios dainos yra tarsi eiliuoti laiškai, prasidedantys kad ir tokia eilute: „Sveiki gyvi, mano gentys, kas girdėti…“ Dr. Nakienė ir dr. Žarskienė pabrėžė, jog dainose dažnas karvelėlio ar sakalėlio poetinis įvaizdis, kuris perdavė emigrantų norą nukeliauti ir pamatyti gimtąjį kraštą. Negalėdami to padaryti patys, jie siųsdavo tarpininką – paukštelį, kuris bent jau mintimis nuskraidindavo juos į tėvynę.

Pristatymo metu nuskambėjo keletas Balio surinktų emigrantų dainų, kurias atliko folkloro ansamblis „Dijūta“.

Amerikietiška „Duokim garo“ versija

Įdomi yra ir instrumentinės muzikos emigracijoje JAV raida. Pasak sudarytojų, pirmojoje bangoje ypač populiarūs buvo pučiamųjų orkestrai. Lietuviai stebino ne tik saviškius, bet ir, žygiuodami per miestą, airius, lenkus ir kitas etnines grupes. Štai Klivlando „beno“ statute buvo parašyta: „Grojame ne dėl to, kad smagu pabūti, bet kad kitos tautos žinotų, jog turime savo pasiekimus, kad vystome savo kultūrą.“ Amerikos lietuviai išugdė nemažą būrį savo dirigentų, kompozitorių, kitų muzikantų. Visi jie – neraštingų emigrantų vaikai ir anūkai.

Emigracijoje pasikeitė ir lietuvių laisvalaikis. Jei Lietuvoje buvo švenčiamos kalendorinės šventės, Amerikoje, neturint su kuo padainuoti ir su kuo pagroti, atsirado posakis „gerai praleisti laiką“. Lietuviai Amerikoje lankėsi saliūnuose, steigė lietuviškas draugijas, lietuviškus chorus. Vykdavo ir folkloriniai šou, panašiai kaip dabar per Lietuvos nacionalinę televiziją rodoma laida „Duokim garo“. Vienas iš garsiausių tokių šou buvo Antano Vanagaičio, Konstantino Olšausko kartu su aktoriais Viktoru Dineika ir Jonu Dikiniu įkurtos „Dzimdzi drimdzi“ grupės vodevilinė programa, kurios metu buvo dainuojamos lietuvių liaudies dainos, dažnai juokingos, lietuvius ir pačius save pašiepiančios, su daug angliškų žodžių ir kasdienio gyvenimo Amerikoje realijų. 1924–1926 metais su savo programa „Dzimdzi drimdzi“ apkeliavo kone visus lietuvių telkinius Amerikoje.

pasauliolietuvis.lt

„Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome

nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS